

Aandacht voor monitoring van natuurontwikkeling!

Een landelijke evaluatie van natuurontwikkeling is op dit moment niet uitvoerbaar vanwege gebrek aan goede data. Wij stellen voor om van elk project tenminste basisinformatie vast te leggen en een selectie van projecten daadwerkelijk te monitoren (Melman et al., 2008). Daarmee kan zicht worden gehouden in hoeverre de natuurontwikkeling aan de oorspronkelijke doelen beantwoordt. Bepaald kan worden of aanvullende inrichting en/of aanpassing van het beheer nodig zijn. Daarnaast zijn landelijke evaluatiegegevens belangrijk om besteding van gemeenschapsgeld te kunnen verantwoorden.

Op dit moment wordt natuurontwikkeling te weinig gemonitord om op landelijk niveau tot onderbouwde uitspraken te komen of het als belangrijk instrument van het natuurbeleid effectief is. Er is geen systematisch, landsdekkend monitorprogramma (Sanders, dit nummer; MNP 2007). Voor zover er wordt gemonitord is deze doorgaans gericht op aanwezigheid van soorten en vegetaties en is gericht op verbetering van het beheer. Ontwikkelingen in de abiotiek, relaties met de genomen inrichtingsmaatregelen en de meegegeven doelen worden niet gelegd. Het ontbreken van een landelijke monitoring is opmerkelijk omdat met natuurontwikkeling relatief veel geld is gemoeid: aankoop, inrichting en beheer.

Monitoring en evaluatie van natuurontwikkeling dient betrekking te hebben op de hele keten van planinitiatief tot en met beheer. Deze keten, die door Londo (1997) is beschreven, staat weergegeven in tabel 1. Er worden twee hoofdfasen onderscheiden: (1) de planfase: van planinitiatief tot en met de inrichting; (2) de beheerfase: vanaf de inrichting. Dit onderscheid in twee hoofdfasen is belangrijk, omdat na de inrichting veelal overdracht plaatsvindt: de inrichting gebeurt veelal door een andere partij (vaak DLG) dan het beheer. Informatieoverdracht van de een naar de ander laat meestal te wensen over. Voor een goede evaluatie is evenwel cruciaal dat de relevante dossiers uit de planvorming, inrichting én het beheer beschikbaar zijn. Voor de planfase gaat het vooral om het éénmalig goed vastleggen van verschillende gegevens. Voor de beheerfase gaat het om het in beeld brengen van de feitelijke ontwikkelingen, biotisch en abiotisch: de eigenlijke monitoring (Albers et al., 2007).

De gegevens uit de planfase zijn essentieel. Immers, wanneer doelstellingen niet worden gehaald kan het nodig zijn de oorzaak daarvan ook in deze fase te zoeken. Het gaat dan om vragen als: zijn de inrichtingsmaatregelen toereikend geweest, zijn de doelen haalbaar, of: zijn de locatie en de oppervlakte ervan adequaat? De antwoorden op deze vragen zouden naast aanpassingen in het beheer ook kunnen leiden tot aanvullende inrichting, heroverweging van de doelstelling of zelfs het aanpassen van de locatie. Wanneer dit niet mogelijk is, kan er aanleiding zijn om de doelen aan te passen. Naast aanpassingen in de plannen zelf kunnen dergelijke inzichten worden benut bij nieuwe natuurontwikkelingsprojecten.

Naar een monitoringsprogramma

Hoe voor de hand liggend bovenstaande ook lijkt, op dit moment worden dergelijke gegevens niet systematisch vastgelegd. Wij

stellen voor om van alle natuurontwikkelingsprojecten basisgegevens uit hoofdfase 1 te verzamelen. Voor nieuwe projecten is dit betrekkelijk eenvoudig: gewoon doen. Voor uitgevoerde projecten is een inhaal-slag nodig die snelle actie vereist. Veel kennis/informatie is vluchtig, omdat die alleen in hoofden van mensen zit die bovendien regelmatig van functie wisselen. Verder kan het lastig zijn de oorspronkelijke doelen te vertalen naar die van de huidige doelensystematiek, omdat deze in de loop der jaren een aantal malen is veranderd.

Naast het vastleggen van basisgegevens voor alle projecten, stellen we voor een deel van de projecten langjarig te monitoren. De selectie dient zorgvuldig te worden gemaakt en gebaseerd op de vragen die uiteindelijk moeten worden beantwoord. Het maakt bijv. veel uit of het gaat om landelijke dan wel provinciale inzichten, om alle typen projecten of alleen een bepaald type enz. Nog complexer wordt de steekproef wanneer men de rol van actoren wil evalueren (bijv. die van de inrichter of van de beheerder).

Uiteindelijk hebben alle partijen baat bij een goed opgezet monitoringsprogramma: overheidsmiddelen kunnen beter worden ingezet, adequate inrichtingsmaatregelen worden genomen, realistische doelen kunnen worden gesteld, die door een beheerder gerealiseerd kunnen worden, enz.

Tabel 1. Hoofdonderdelen van de checklist monitoring natuurontwikkelingsprojecten. De op te zetten database zal gegevens over deze items moeten bevatten.

Hoofdfase 1		Gegevens betreffende
Initiatief	Visie en planvorming	Begrenzingsbesluit Natuurdoelen Voorstudies Gebiedsvisie Inrichtingsplan Beheervoorstel Monitoringsvoorstel Communicatieplan
	Uitvoering/inrichting	Bestek Procesverslag aanleg Opleveringsdocumentatie Overdracht aan beheerder
Hoofdfase 2		
Beheer en veldmonitoring		Natuurdoelen Beheerplan Beheerverslag Monitoringsplan veldgegevens Veldmonitoringsdata

Organisatie

Bovenstaande maakt duidelijk dat er bij monitoring diverse instanties zullen zijn betrokken: LNV, provincies, DLG, grote en kleine terreinbeherende organisaties, particuliere gegevensverzamelende organisaties en vrijwilligers. Kans van slagen is er pas als het belang ieder duidelijk is en de lasten redelijk zijn verdeeld. Om alle belangen te dienen is een doordachte organisatie nodig. Ook is van belang dat er één organisatie aanspreekbaar is op de monitoring als geheel. Bij de architectuur van een centrale database en goede afstemming met andere gegevens verzamelende instanties is er wellicht een belangrijke faciliterende rol voor de GegevensAutoriteit Natuur (GaN) weggelegd.

Literatuur

Albers, K., W. van der Hoek, K. Hanhart & T. Faasen, 2007. Handreiking Monitoring Natuurontwikkeling. Ideeënboek bij het opstellen van monitoringsplannen voor natuurontwikkeling. Ecopartners (Ecologica, EcoQuest, Hanhart Consult), Maarheeze.

Hunink, S., 2003. Evaluatie van beleid en beheer in de Maashorst; van cultuur naar natuur; de ontwikkelingen van vijftientig jaar omvormingsbeheer in de Maashorst. SBB, Roermond.

Londo, G., 1997. Bos- en natuurbeheer in Nederland. Deel 6: Natuurontwikkeling. Backhuys, Leiden.

Melman, Th.C.P., H.P.J. Huiskes, A.T. Kuiters & F.P. Sival, 2008. Methodiek effectbepaling natuurontwikkelingsprojecten; voorstel voor een methodiek voor het monitoren en evalueren van (1) ecologische resultaten en (2) het doorlopen plan- en uitvoeringsproces van natuurontwikkelingsprojecten. Alterra-rapport 1685. Wur-Alterra, Wageningen.

MNP, 2007. Ecologische evaluatie regelingen voor natuurbeheer; programma beheer en Staatsbosbeheer 2000-2006. Milieu- en Natuurplanbureau, Bilthoven.

Dr Th.C.P. Melman, dr A.T.Kuiters & ing. H.P.J.Huiskes
Altera
Postbus 47, 6700 AA Wageningen UR
Dick.Melman@wur.nl
Loek.Kuiters@wur.nl
Rik.Huiskes@wur.nl

Ir W.R.M. van Heusden
DLG, centrale eenheid
Postbus 20021, 3502 LA Utrecht
W.R.M.vHeusden@minlnv.nl

Kader 1.

Beeld van een natuurontwikkelingsproject: Maashorst (bron: Hunink, 2003).

Het gebied

Het gebied van de Maashorst ligt in het noordoosten van Noord-Brabant en is ca 4000 ha groot. Het bestaat nu uit 2300 ha bos- en natuurgebied, waarbinnen ca 140 ha natuurontwikkeling van SBB en enkele tientallen ha op gemeentelijke gronden. Het overig grondgebruik is voornamelijk landbouw (veel maïs), tot in de jaren 1970 nog zeer intensief.

Initiatief versterking landschap

Sinds 1967 lopen er initiatieven in het kader van ruilverkaveling/landinrichting om de kwaliteit te versterken, aanvankelijk gericht op de recreatie, later ook op natuur en landschap. De realisatie ervan omvatte een periode van 20-35 jaar. In die periode hebben zich vele veranderingen voorgedaan (van ruilverkaveling naar landinrichting; introductie EHS, natuurdoelensystematiek, beleid intensieve veehouderij enz.).

Naar planvorming

De langdurige, ook persoonlijke betrokkenheid van de landschapsconsulent is cruciaal geweest. Deze heeft aansluiting gezocht in het landinrichtingsproces en heeft keer op keer

aandacht gevraagd voor de kwaliteiten van landschap en natuur. Het ging daarbij niet om concrete doelen, maar om globale beelden en visionaire noties. Na verloop van jaren vond dit geluid gehoor en kreeg de onttrekking van landbouwgrond t.b.v. landschap en natuur een steeds steviger plek in de planvorming. Daarin werden doelen op hoofdlijnen geschetst. Algemeen voortschrijdend inzicht in de ecohydrologie en specifieke gebiedskennis werden – hand in hand met nieuwe beleidsconcepten – benut om de doelen en plannen stap voor stap verder te concretiseren. In deze fase kwam er zicht op welke landbouwgronden aangekocht zouden moeten worden en zoekgebieden werden op de kaart gezet.

Naar concretisering natuurdoelen

Nadat de aangekochte landbouwgronden in bezit waren gekomen van de eindbeheerder, hier SBB, werden de doelen verder verfijnd. In de praktijk bleek verfijning van de doelen te worden gestuurd door experimentele ervaringen die de beheerder in het gebied heeft opgedaan. Zo is op proeflocaties kleinschalig afgeplagd. De ervaringen bepaalden in hoeverre en

Foto 1. Natuurontwikkelingsproject Maashorst. Voormalige maïsakkers, teruggegeven aan de natuur. De bouwvoor is rond 1999 verwijderd, een graslandvegetatie met soorten als Glanshaver, Ruw beemdgras, Gestreepte witbol en kruiden als Smal- en Klein streepzaad, Gewone hoornbloem, Schapenzuring en Jacobskruiskruid heeft zich gevestigd. De foto laat ook zien dat de Ruwe berk massaal opslaat. Zonder gericht maaien/of begrazingsbeheer zal verbossing optreden (foto: Dick Melman).

waar op andere plekken in het terrein werd geplagd. De doelstellingen zijn dus gaande het proces verfijnd en pas in een relatief laat stadium in concreet-toetsbare grootheden vastgelegd. Naast SBB zijn diverse gemeentes eigenaar/beheerder van flinke stukken bos. Er wordt sinds 10-15 jaar veel aandacht besteed aan integratie van beheerdoelstellingen, zodat het totale gebied één overkoepelende visie heeft. Dit is een langdurig proces (gemeenten waren aanvankelijk met name in recreatie en houtopbrengst geïnteresseerd); men komt zeer geleidelijk nader tot elkaar. Opmerkelijk is de rol van het provinciale beleid hierin. Tot 2003 gingen men gelijk op met het gebiedsproces. De hernieuwde indeling van provinciale natuurodoeltypen (2003) bemoeilijkt evenwel het vormen van een integrale gebiedsvisie, omdat deze doeltypen spanning opleveren met de huidige door de andere partijen gewenste landschapsstructuur (open kern, beboste flanken).

Welke evaluatiedoelstellingen...

Het zal duidelijk zijn dat het moment waarop en de gedetailleerdheid waarmee de te toetsen doelen zijn vastgelegd bepalend zijn voor het

beeld dat in een evaluatie wordt verkregen. De doelen anno 1967 waren globaal en zijn in de loop der jaren uitgewerkt tot toetsbare grootheden: o.a. in beheerplannen van SBB (1993, 2002) en de provinciale en landelijke natuurodoelenkaart (2003, 2004). Van toetsbaarheid is dus vrij laat in het proces sprake. Dit inzicht is bij evaluatie van belang.

...voor gehele gebied of toegespitst op natuurontwikkeling?

Het hele bos- en natuurgebied omvat 2300 ha, de natuurontwikkeling (omvorming landbouwgrond naar natuur door o.a. afplaggen en aanpassing waterregime) heeft op ca 140 ha betrekking. De tot nu toe uitgevoerde (bescheiden) monitoring/inventarisatie heeft betrekking op het geheel van bos- natuurgebied en wordt met name benut om de beheerinspanning te evalueren. Ze is niet specifiek op natuurontwikkeling gericht; inzicht over wat specifiek dankzij natuurontwikkeling is bereikt is niet te verkrijgen. Dit illustreert de noodzaak van heldere vraagstelling en zorgvuldige uitwerking bij het opzetten van een monitoring- en evaluatieprogramma rond natuurontwikkeling.

Verdwijnnende en verschijnende soorten

In de loop der jaren is er het een en ander in het gebied veranderd. Dankzij diverse inventarisaties is daar een globaal beeld van te geven. Toenemende vogelsoorten zijn bossoorten als Holenduif, Ransuil, Zwarte specht en Kleine bonte specht en soorten van meer open gebieden als Nachtzwaluw, Roodborsttapuit, Grote lijster, Zwartkop, Heggenmus, Grauwe vliegenvanger en Kneu. Deze veranderingen kunnen niet zozeer aan de natuurontwikkeling als wel aan het veranderende beheer (o.a. stroomlijning beheer SBB en gemeenten) worden gekoppeld. Dit geldt wellicht wel voor de aan water gebonden Dodaars, Meerkoet en Rietgors die zich sinds 1996 hebben gevestigd, dankzij het veranderde hydrologisch regime. Wat betreft de vegetatie zijn er enkele opnamen gemaakt op de ontgronde delen. Op de droge stukken nemen soorten toe als Genaald schapengras, Jacobskruiskruid, Schapenzuring en Dwergviltkruid. In de vochtige heiden blijkt de zaadbank soorten als Gewone dopheide, Ronde- en Kleine zonnedauw te bevatten.